

Az infláció számításának történetéről

Sugár András

Interjú Sugár Andrással, a Budapesti Corvinus Egyetem egyetemi docensével

A Fejlesztésgazdaságtan Szakosztály interjút készített Sugár Andrással, a BCE Statisztika Tanszékének korábbi vezetőjével a fogyasztóiár-index számításának történetéről és gazdaságpolitikai összefüggéseiről. A fogyasztóiár-index számítás jelenlegi módszertanáról az alábbi podcastban ajánljuk olvasóink figyelmébe: <https://anchor.fm/ksh-podcast/episodes/KSH-Podcast-8-rsz-A-fogyasztir-index-szmtsrl-eot9ob> Az interjú elkészítésében Mihele Mihály András vett részt.

Trautmann László: *Miért és mióta számolnak árindexeket a statisztikában? Milyen intézmények kezdtek el ezzel foglalkozni?*

Sugár András: Ennek egy viszonylag hosszú története van. A mai, modern értelemben vett infláció az árszínvonal tartós emelkedését, a pénz vásárlóerejének romlását jelenti. Maga ez a definíció először ebben a formában, szó szerint szerepel már egy 1886-os német lexikonban is, csak nem infláció, hanem árforradalom néven, ami a XVI. század ártörténetét (radikális drágulási folyamatát) jelölte. De ez nem a mai értelmében vett inflációt jelentette, hiszen a pénz aranyalapú volt. Az árforradalom során alapvetően az arany (nemesfémek) értéke változott, ez a jelenség évszázadok óta ismert volt. Ismert szakkifejezés volt a pénz vásárlóerejének romlása is, ami szó szerint pénzrontást jelentett. Ez akár a magyar „kamara haszna” kapcsán is jól ismert jelenség lehet mindenki számára. Az infláció szó eredetét vita képezi, de a valószínűleg a felfúvódás latin szóra vezethető vissza. Ezt az amerikai polgárháború idején kezdték el használni, amikor először nyomtattak fedezetlenül nagy mennyiségű papírpénzt, ami elvesztette az értékét. Az inflációt az 1880-as évektől, az amerikai polgárháború utáni időszaktól kezdik el számszerűsíteni, kifejezetten szakszervezeti nyomásra, a bérharc részeként. Nem az USA Központi Statisztikai Hivatala (az a népszámlálásokat bonyolította le), hanem a Munkaügyi Statisztikai Hivatal (BLS: Bureau of Labour Statistics, ezt a hivatalt 1884-ben alapították) kezdte számítani, kifejezetten a bérek vásárlóerejében bekövetkező változások mérésének céljából. Hosszabb, megbízható idősorok száz évvel ezelőtt Amerikában már rendelkezésre álltak. A hajógyári munkások között, 52 hajógyári központban kezdték meg felmérni, hogy mit vásárolnak és azoknak hogyan változott az árszínvonala, az egész infláció számítását ezen a bázison kezdték el. Európában az első világháború után jelent meg ez a folyamat, amikor az aranyalap először ideiglenesen, majd véglegesen megszűnik, és megjelennek a kisebb-nagyobb drágulási folyamatok.

Trautmann László: *Mikor vált az állam feladatává a fogyasztóiár-index számítása?*

Sugár András: Amerikában gyakorlatilag Franklin Delano Rooseveltné elnöksége, a New Deal időszakában, bár a szakszervezetek nyomása erős volt. Állami szervezet határozta meg ettől kezdve a számítás módszertanát és azt, hogy kikre terjed ki a felmérés, ezek már akkor is

központi kérdések voltak. Európában az első világháború után terjedt el és ahogy Amerikában és Európában, úgy Magyarországon is a munkásmozgalomhoz kötődik az inflációs számítás. Magyarországon volt ráadásul az I. világháború utáni Európában mért legmagasabb infláció is, gyakorlatilag 1913 és 1924 között 200-szorosára mentek fel az árak (ekkor még korona volt a hivatalos fizetőeszköz). A magyar példa a legjobb arra, hogy az infláció annyira szétszilálhatja a pénzürendszert, hogy akár pénznemet is kell váltani. A koronát 1900-ban vezették be, a forintot váltotta, aminek oka az volt, hogy kifejezetten nemzeti érzésre támaszkodva kell egy „magyar” pénznem is. Ennél a pénzcserénél nem volt inflációs nyomás. A pengő bevezetése 1925-ben már egy 200 szoros áremelkedés után következett be, majd az 1945-46-os nagy infláció szétszilálta a pengőrendszert és akkor vezették be a forintot. A fogyasztóiár-index mérés szempontjából Magyarország sajátos helyzetben volt, a KSH kicsit később kapcsolódott be a mérésbe. Először a szakszervezetek biztosították az erőforrást az index mérésére a korai időszakokban, és a Szakszervezeti Értesítő nevű újságban jelentették meg az indexeket. A KSH csak a 20-as évek közepén lépett be a mérésbe, és onnantól van KSH index is, ez a Statisztikai Szemlében jelent meg.

Trautmann László: *Az infláció számításának nagyon erős nemzetközi módszertana van. Miért kap ennyire kiemelt figyelmet a gazdaságstatisztikában az árindex számítása?*

Sugár András: Az első indexek mai értelemben nem fogyasztóiár-indexek, bár úgy hivatkoznak rájuk, hanem életfenntartási költségindexek. Ezeket kezdetben egy meghatározott családtípusra (4 fős budapesti munkáscsalád) számították, később ez elkezdett bővülni. Fontos szempont volt, hogy a gazdaságpolitika melyik rétegre koncentrált, ezt követte a gazdaságstatisztika. Szociológiai szempontból azt látjuk, hogy egyre szélesebb rétegekre terjedt ki a fogyasztóiár-index számítás. Legjobban ezt az amerikai példa mutatja. Kiindult a hajógyári munkásoktól, folytatódott a közepes jövedelmű városi munkáscsaládokkal, majd Roosevelttől idején elkezdtek tovább szélesíteni. Az 50-es, a 60-as és a 70-es évek története összefoglalható úgy is, hogy a teljes országra és az összes népességcsoportra kiterjedt a számítási folyamat. Magyarországon ugyanez ment végbe. Eleinte csak Budapesten mértek, aztán 17 várost is bekapcsolt a KSH, de akkor még csak a városi népesség volt a fókuszban. A teljes népességre történő kiterjesztés tetőpontja, amikor mindenre részletes megfigyelések történtek Magyarországon a 70-es évek és a 80-as évek eleje. Egyrészt sokkal több reprezentánst figyeltek meg akkor, mint ma. Napjainkban 900 reprezentánst figyel meg a KSH, ez a 80-as években 3000 volt, továbbá ott állt mögötte a fogyasztási szerkezet kimutatására a háztartásstatisztika. Így egészen részletesen meg tudták mondani, hogy mennyi a munkások, a parasztok, a városi értelmiségiek stb. számára érzékelhető árindexek értéke.

Trautmann László: *Milyen módszertani szakaszok vannak az árindex számításban? Miért éppen a 70-es 80-as években tetőzik ez a módszertani részletezettség?*

Sugár András: Több szakasz van. Köves Pál kezdte egyszer úgy az indexszámítás „nagykönyvét” (Indexelmélet és közgazdasági valóság, Akadémiai Kiadó, 1981), hogy „kezdetben vala a súlyozatlan árindex”, vagyis vannak egyedi ár megfigyelések, amiket egyszerűen átlagolunk és

az lesz az árindex. Utána egy rendkívül kiterjedt módszertani fejlődés ment végbe, aminek lényege súlyok előállítása volt. Ehhez szükség volt egy fogyasztási szerkezetre. A Kádár-rendszerben részletesen lebontott fogyasztási szerkezetet alkalmaztak, amiből minden társadalmi csoport számára meg tudták határozni az általuk érzékelt inflációt. A súlyozás alapvetően egy statisztikai, módszertani probléma, ugyanakkor a súlyozás mögött számos közgazdaságtani probléma is meghúzódik. Ilyen például a helyettesítési hatás kezelése, vagyis a fogyasztási szerkezet átrendeződése. Magyarországon a 70-es évekre tehető a csúcspont a súlyozás során alkalmazott módszertan bonyolultságában, elméleti megalapozottságában. Itthon már az 50-es évek végétől Fisher indexet számoltak, ami a kétfajta alapsúlyozás, a Laspeyres és a Paasche átlaga. Ehhez sokkal több információra van szükség, de pontosabb és a helyettesítési hatást jobban tudja kezelni. Ma már nem ezt használják, mert drágának tartják, és nincs is rá szükség. Napjainkban bázisidőszaki súlyozású index a fogyasztóiár-index. Az is jellegzetes, hogy miért pont a 70-es 80-as években, a kifejlett Kádár korban a legrészletesebb a publikáció. Ez a tipikus, „aki nincs ellenünk, az velünk van” politikának a következménye. Ha minden társadalmi csoport szempontját „be akarta számítani” a gazdaságpolitika, ahogy gyakran érveltek is abban az időben, akkor ahhoz kellett egy ilyen részletességű megfigyelés. Az Egyesült Államokban is Fisher-indexszel kezdték a számítást, de ott sokkal hamarabba vetették el drágasága és bonyolultsága miatt. Nálunk ez a kivezetés egyébként csak az Európai Unió hatására történt meg, az EU Laspeyres indexet ír elő. Érdekesség, hogy amikor beléptünk az Unióba, illetve az előkészítés során jó pár területen visszalépés történt (elsősorban a számítások mélységében), ezek között az egyik az árindex.

Trautmann László: *Az egyszerűsítésnek van gazdaságpolitikai tartalma is, hiszen bizonyos társadalmi csoportokat összevontak, egységben kezeltek, másrészt megjelenik a minőségi haladás problémája, ami a reprezentánsok számában tükröződik. Vannak-e, voltak-e viták a reprezentánsok meghatározása során?*

Sugár András: Szerintem alapvetően ez mindig is gazdaságpolitikai probléma volt, amit technikai módon le kellett fordítani termékekre és szolgáltatásokra, és ez végighalad az árindexszámításon teljes történetén. Az első kérdés, hogy hogyan cserélődnek a termékek. Itt szükséges kompromisszum, mert ha mindig más terméket mérünk, akkor az nyilván szétzilálja a rendszert, de azért valahogy követni kell a termékek, szolgáltatások változását. A másik a minőségi, helyettesítési hatás, amit szintén kezelni kell. Ezt a magyar fogyasztóiár-index nem nagyon kezeli, pedig általános gyakorlat. Vannak becslések a helyettesítés mértékére, amire a mobiltelefon jó példa. A reprezentáns alapú megfigyelés, tehát hogy kiválasztunk a mobil területen néhány szolgáltatást (telefonálás, sms küldés, stb.), aminek az árát figyeljük, majd vesszük az árváltozást és besúlyozzuk, nem kezeli a teljes minőségi megújulását, hiszen a fogyasztók nagyon gyorsan áttérnek más típusú kommunikálásra. De még így is olcsóbb lett a mobilozás. Körülbelül 5 százalékkal csökkent ezen a területen az árszínvonal az elmúlt 5 évben. Vannak erre számítások regressziós alapon, körülbelül 30 %-os csökkenést mutattak ki, ha figyelembe vesszük ezeket a helyettesítési hatásokat. Visszatérve a reprezentánsok számára, az Európai Unióban nem teljesen egységes a reprezentánsok köre. Van egy úgynevezett

harmonizált árindex, ami az Unió területén egységes, de lehet nemzeti sajátosságokat a reprezentánsokban megjeleníteni. Viszont amikor harmonizált árindexet közöl egy hivatal, akkor ezeket kihagyják a számításból. Magyarországon nincs jelentős eltérés, nagyjából ugyanabban a fogyasztási szerkezetben fogyasztunk, mint amit a harmonizált árindex is mér. Európán belül a különbségeket nem a technikai fejlődés, hanem sokkal inkább a nemzeti sajátosságok magyarázzák. Jól jelzi ezt, hogy a legnagyobb különbség a reprezentánsokban a harmonizált indexhez képest az angoloknál volt.

Trautmann László: *Az árak összeírásának ténye, az árindex számolás kiterjedt intézményi háttérrel igényel, ami azt a gazdaságpolitikai kérdést is felveti, hogy kinek a kezében van és milyen módon működik ez a statisztikai rendszer, milyen információkat milyen módon osztanak meg ez alapján a közvéleménnyel.*

Sugár András: Azt is lehet mondani, hogy az árösszeírásban bekövetkezett változások, az árösszeírás rendszerének fejlődése az inflációs számítás történetének egy fontos, intézményi szelete. Mikor a KSH 1925-ben bevezeti az árösszeírást, akkor a rendőrkapitányságokat kötelezték, hogy szolgáltatassanak piaci adatokat, mert az volt akkoriban a rend, hogy az ilyen feladatokat a karhatalom intézi. Amikor ezt központosították, akkor létrehoztak egy árfelíró rendszert. Igazi változás 1968 után következett be az árrendszer átalakulásával. 1945 után hatósági árrendszer jött létre. Ebben a helyzetben nem volt nagy gond az árakat bekérése, a súlyozás annál inkább, persze ez a folyamat sem volt problémamentes. Az 50-es években nem volt infláció, sőt 1-2 %-kal csökkentek is az árak, ugyanakkor ezek mögött sokszor burkolt áremelések lehettek. Volt is egy KSH program 1953 és 1955 között, amiben megpróbálták kimutatni a burkolt áremelések hatását (a minőségromlás pl. egy tipikus burkolt áremelés), csak nem nagyon sikerült. A 60-as években végbement Magyarországon a termelői és fogyasztói árak közötti különbség, az úgynevezett kétszintű árrendszer megszűnése, ami Európában viszonylag egyedülálló volt. Az árakra rárakott forgalmi adók az 50-es években még elég magasak voltak, és ebben a különbség nagyon jelentős mértékű lehetett. Volt olyan termék, amin 10 százalékos forgalmi adó volt és volt olyan termék is, amire akár 50-60%-ot is rátettek. A fogyasztói ár-index a végső felhasználási árak változását mérte, tehát tartalmazta az adót. A 60-as években Magyarországon a forgalmi típusú adókat gyakorlatilag megszüntették, 2-3%-os szintre mentek le a 70-es évekre. Igaz ugyan, hogy nem volt infláció, de a tényleges árak valójában jelentősen emelkedtek, csak mivel az adók megszűntek ez egy árstabilitást hozott létre. Tehát egy átrendeződés volt, az adóból származó jövedelmet valójában átcsoportosították a termelővállalatokhoz, a lakossági fogyasztási kiadásokra kivetett adókat gyakorlatilag felszámolták. Ez valójában áremelkedésnek tekinthető, bár nem kellett többet fizetni a termékért, de az ár szerkezete megváltozott. Ezt teljesen elfelejtettük mára, ma a 60-as évek úgy jelenik meg, mint az árstabilitás évtizede.

Trautmann László: *Az árfelírás során a kereskedelmi technikák hogyan befolyásolják az ár fogalmát? A lakosság ruhát például sokszor leárazáskor vesz. Ilyen jellegű technikát figyelembe tud venni a KSH?*

Sugár András: Igen. Az árfelíróknak azt az árat kell figyelembe vennie, ami a fogyasztó számára érvényesített, amit a fogyasztó megfizet. Ha akció van, akkor az akció hatása megjelenik az árindexben. Ha megnézi az ember a termékcsoportok árindexeit az elmúlt 30 évben, akkor a ruha az egyetlen olyan termék, amiben szezonális van. Gyakorlatilag más termék nem nagyon van, ami ilyen szabályosan hullámozik. Ami az online vásárlás térnyerését illeti, ott nagy változás állt be az utóbbi 3 évben az árfelírás módszertanában is. Amikor megjelent a Covid, akkor nem tudtak kimenni a boltokba vagy nem engedték be az árfelírókat. Ennek hatására nagy fejlesztés indult el, elkezdtek a korábbinál nagyobb arányban online technikákat alkalmazni. Ma már az nem probléma, hogy leszedjük az internetes oldalakról az árakat ún. webscrapinggel (egy webhely adatainak a kinyerésével). Erre rákényszerült a KSH is. Bár azóta valamennyire visszaállt az árfelírás, de ezek kezdenek meghonosodni. Voltak jogi problémák is. Amikor elkezdtek leszedni az árakat a világhálóról, akkor a nagy áruházláncok közölték, hogy ehhez nincs joga a KSH-nak, mert ez az ő tulajdonuk. Ezt később jogilag megoldták. Az igazi megoldás az lenne, ha a teljes árfelírás vagy nagy része online lenne. Ennek meg is van ma már a feltétele és a háttere, pl. az online kasszarendszer. Elvileg az online kasszarendszerbe alkalmas a termékek és szolgáltatások árának és mennyiségének becslésére. Meg kell említeni azonban a jelentős technológiai-módszertani problémát is, hiszen valahogy le kell fordítani a beérkező adatokat az úgynevezett COICOP rendszernek megfelelően, ami a javak és szolgáltatások statisztikai számbavételi rendszere. A boltok nyilván nem ebben a rendszerben működnek, ráadásul egymástól is teljesen eltérőket is használnak. Annak beazonosítása, hogy melyik boltnál mi a kódja vagy a jelölése a csirkecomboknak, aprólékos és hosszadalmas munka. Mindenesetre dolgoznak rajta, Nyugat-Európában már egy jó pár helyen nem teljeskörűen, de azért működik az online kasszákon alapuló becslés. Azt gondolom, hogy az online árfelmérés 90 %-ban ki fogja váltani a hagyományos árfelírást, bár nyilván vannak területek, ahol erre nincs lehetőség. De ez az új technika bizonyos problémákat azért nem old meg, például a helyettesítést. Teljesen mindegy, hogy technikailag milyen módon szedjük össze az árakat, a mögöttes feltevés a reprezentáns termék homogenitása. Ha azon belül azonban helyettesítés van, az kívül marad a megfigyelésen. Vannak olyan termékek, amilyen például mobiltermékek, ahol ez egyszerűen nem működik, mert nem lehet összehasonlítani egyik évről a másikra a termékeket, annyira megváltoznak. Erre kínál megoldást a regressziós alapú hedonikus árindexnek nevezett technika, ez már 30-40 éve működik. Jelenleg Magyarországon egyetlen területen használják ezt, a lakásárindexben. Ezt nem is a fogyasztóiár-indexesek számolnak, hanem a lakásstatisztikai osztály 2007 óta. Regressziós technikával becsülik a tiszta árváltozást a használt és az újlakás-piacon. Ez kiterjeszthető lenne más termékekre is. Az alternatív mérési eljárásokat jó példa a G7 nevű újság adatgyűjtése. 3 éve kezdték, hogy összeállítottak egy kis fogyasztói kosarat élelmiszerekből, ha úgy tetszik visszamentek a Szakszervezeti Értesítő korába. Ezeket a termékeket 4 nagy boltban figyelik és közlik havonta ennek a kosárnak az árát. És az a helyzet, hogy ez 2 éven keresztül, amíg nem indult meg az inflációs folyamat, nemcsak hogy ugyanannyiba került az egyes boltokban a termékkosár egésze, de még az egyes árak is nagyjából megegyeztek. Mára ez szétzilálódott. Tehát már egy 10-15 százalékos infláció, mint ami 2022 nyarán volt, elég volt ahhoz, hogy az egységes árak, illetve azok változásának

összhangja megtöri. Az igaz ma is, hogy ez a kosár nagyjából ugyanannyiba kerül az egyes boltokban, de nagyon nagy különbség, nem ritkán kétszeres különbség van a boltok között ugyanazon termék esetében. Tehát erősödő infláció mellett nem működik, hogy ugyanaz a termék ugyanannyiba kerüljön. érvényét veszti az egy ár törvénye. Ki is számolták (2022. júniusi adat), ha mindent a legolcsóbb helyen vennénk meg, nagyjából 10 százalékot nyernénk minden hónapban, ami jelentős különbség. Az egy másik kérdés, hogy ezt megtennénk-e, bár egy online világban miért ne? Ezt, azaz a fogyasztói tudatosságot, nem veszi figyelembe semmilyen fogyasztóiárindex-számításhoz használt módszer.

***Trautmann László:** Összességében mire szolgál a fogyasztóiár-index a gazdaságpolitika számára? Mi a jövője a számításának, mennyi ideig fogunk fogyasztóiár-indexet használni?*

Sugár András: Szerintem történelmileg folyamatosan változott a fogyasztóiár-index szerepe. Az első időkben a politikai bázis jólétére történő figyelem állt a gazdaságpolitika középpontjában. Később ez kiterjedt a munkáscsaládtól kezdve, a középosztálybeli városi családon keresztül az egész társadalomig. Magyarországon például a 80-as évek fogyasztóiár-index súlyozás körüli vita az MSZMP-n belüli frakcióharcok egy tipikus megjelenési problémájának tekinthető. Másrészt rengeteg szerződésbe bekerült a fogyasztóiár-index, ahhoz kell a mai napig igazítani a kifizetéseket. Az angolszász jogrendszerben ezt nem is lehet később megváltoztatni, ami miatt van adminisztratív, intézményi háttére is. Ez a folyamat a 70-es években lezárult, a fogyasztóiár-index mérése elkezdett háttérbe szorulni. Ennek oka, hogy elkezdett megszűnni a fogyasztásvezérelt gazdaságpolitika. Ez a jóléti államra volt jellemző, az a virágkora nálunk is a fogyasztóiár-indexnek. De ha a gazdaságpolitika alapvetően nem a fogyasztáson keresztül akarja formálni, befolyásolni a gazdálkodókat, akkor ez kevésbé érdekes. Persze szükséges ez az információ is, de a termelési folyamatot, az információs rendszereket stb. kell jobban figyelni. Véleményem szerint ezért veszítette el azt az igazi központi szerepét, amit a jóléti államban játszott. A gondoskodás egyre kevésbé a fogyasztáson keresztül valósult meg. Például mostanában a munkaidő, a bérek alakulásának figyelése, a szabadidő felhasználás, az időmérleg értékelődik fel a nemzetközi szervezeteknél, nemzeti hivatalokban, a felhasználók körében.

Köszönjük a beszélgetést!